

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Necrologie

James Innes-Smith[†]

Arseen De Rijck

Op 31 januari 1999 overleed te Brussel James Innes-Smith, tweeënzeventig jaar oud.

Zijn onverwachte dood laat een grote leemte na in de Belgische, Europese en internationale psychoanalytische verenigingen. Vooral in de laatste jaren van zijn leven was hij daarin zeer actief via voordrachten, supervisie, deelname aan werkgroepen en het schrijven van artikelen. Voor velen was hij, mede door zijn warme menselijkheid en het gemak waarmee hij contacten legde, een bron van inspiratie geworden.

James Innes-Smith was van Schotse afkomst. Hij werd op 14 april 1926 in Edinburg geboren in een gezin behorend tot de kleine burgerij. Zijn vader was bediende in een verzekeringsmaatschappij. Op zijn veertiende jaar ontdekte hij de psychoanalyse via het boek *Totem en taboe* en raakte hij geïntrigeerd door het onbewuste. Met zijn ouders kon hij niet goed praten over wat hem bezighield. Des te boeiender evenwel kon hij met zijn grootvader van vaders zijde en met zijn vrienden discussiëren over belangrijke levensvragen.

Aan de universiteit van Edinburg gaat hij aanvankelijk filosofie en geschiedenis studeren, later wordt dat psychologie. Geïnteresseerd in kinderen, begint hij te werken aan instellingen met autistische patiëntjes. Dit zou later zijn neerslag vinden in verscheidene artikelen over het voorkomen van autistische objecten bij patiënten zonder een autistisch of psychotisch verleden (1985, 1987, 1990c).

Tijdens zijn Edinburgse jaren komt hij in contact met de Schot Fairbairn, door wie hij sterk beïnvloed zou worden. Dit zijn ook de jaren van zijn eerste psychoanalyse. Hierna krijgt hij zin om zijn horizon te verbreden en de wereld te ontdekken. Hij aanvaardt de opdracht om een jaar aan de universiteit van Kampala in Oeganda te doceren en werkt daar verder aan zijn doctoraat in de psychologie. Onderwerp van zijn proefschrift is een theorie over objectrelaties bij de overgang van preadolescentie naar adolescentie. Na het beëindigen van zijn contract vertrekt hij in 1956 naar Canada. Het is niet zonder betekenis dat hij dit land als zijn nieuwe bestemming kiest. Innes-Smith heeft altijd iets van een pionier in zich gehad en een land als Canada waar nog veel opgebouwd moet worden spreekt hem wel aan. Hij

komt er goed aan zijn trekken want de psychoanalyse is in Canada nog in de beginfase. Hij werkt er in verschillende plaatsen zoals Ottawa, Montréal, de provincie Saskatchewan en de grensstreek van Québec. Hij huwt een Canadese vrouw met wie hij drie kinderen krijgt en doet een tweede analyse bij Hans Aufreiter. Tijdens een kort verblijf in Edinburg verdedigt hij met succes zijn proefschrift. Hij is zeer actief in de Canadese psychoanalytische vereniging waar hij onder anderen Joyce McDougall leert kennen en ook een aantal Franse psychoanalytici ontmoet, zoals Lacan, Green, Diatkine en Lebovici. Na de dood van zijn vrouw hertrouwt hij in 1979 met Nicole Carels, een Belgische psychoanalytica en vestigt zich in Brussel. Hij raakt goed ingeburgerd in België en in de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse, waarvan hij vier jaar voorzitter zal zijn en acht jaar lang de opleidingscommissie zal leiden. De sfeer en het multiculturele klimaat van Brussel bevalen hem opperbest.

Als auteur is James Innes-Smith niet zo bekend bij een breed psychoanalytisch publiek. Hij was een laatbloeiër, die pas echt begon te publiceren toen hij boven de zestig was. Bovendien bleef veel van wat hij schreef ongepubliceerd. Tot zijn meest bekende teksten behoren artikelen over autistische objecten (1987), over opleidingsproblemen (1990b, 1990c) en over de ontwikkeling van de objectrelatie (1990c). Steeds weer komen in die geschriften dezelfde thema's naar voren. Zo was hij al vroeg gefascineerd door de dialectiek van het bewuste en het onbewuste. In een onuitgegeven artikel van vóór 1977 schetst hij de ontwikkeling die dit begrip heeft doorgemaakt, vanaf het verdrongene bij Freud tot de wereld van de interne objecten bij Fairbairn en Melanie Klein. Door deze nieuwe inzichten wordt het onderscheid tussen bewust en onbewust minder belangrijk dan dat tussen interne en externe realiteit.

James Innes-Smith' belangstelling en arbeid waren vooral gericht op de objectrelaties. Dat is gezien de vroege invloed van Fairbairn geen toeval. Hoewel Fairbairn doorgaat voor iemand die de drifttheorie afschrijft, bleef Innes-Smith deze trouw. Hij achtte ze trouwens zeer wel verenigbaar met de objectrelatietheorie; de drift wordt volgens hem juist duidelijk in de confrontatie met het object. Overigens was hij van mening dat een aandachtige lectuur van Fairbairns geschriften aantoonde dat ook deze met de drifttheorie rekening blijft houden. Het was voor hem belangrijk na te gaan hoe het object vorm krijgt en hoe de objectrelatie zich in de loop van de tijd ontwikkelt. Het allerprilste begin situeert hij in de moederschoot, waar door allerlei sensorische belevingen zowel fysiologisch als psychologisch bepaalde patronen in het organisme vastgelegd worden. Aldus zal ieder kind vanaf het begin passieve en actieve eigenschappen in zich dragen die het differentiëren van andere kinderen en die gaan meespelen in de manier waarop het zich aan een object hecht.

Met Margaret Mahler (1952), maar in tegenstelling tot anderen, waaronder Daniël Stern (1989), neemt Innes-Smith het bestaan aan van een autisti-

sche fase, en wel vóór de symbiotische fase. Hij stelt dat deze zeer kortstondig is en haast onopgemerkt voorbij kan gaan. Belangrijk is dat hij in dit verband wijst op de mogelijkheid van een conflict tussen twee tegengestelde bewegingen: enerzijds het zoeken naar een extern object, anderzijds het zich terugtrekken in de wereld van de eigen sensorialiteit. In het reeds geciteerde artikel over autistische objecten (1987) beschrijft hij patiënten zonder autistisch of psychotisch verleden in wier analyse een stagnatie optreedt. In stressverwekkende situaties maken ze zich los van sommige van hun betekenisvolle externe objecten en laten zich alleen nog bepalen door hun autosensoriële belevingen. Deze gaat hij, in navolging van Tustin (1980, 1986) en Grotstein (1986) 'ingekapselde autistische objecten' noemen.

Het meest ingrijpend is James Innes-Smith beïnvloed door de opvattingen van Winnicott. Net als deze laatste legt Innes-Smith in de ontwikkelingsgeschiedenis van de baby tijdens de beginperiode de nadruk op de eigen sensoriële belevingen. In de daaropvolgende periode wijst hij, evenals Winnicott (1963) op het belang van een 'faciliterende omgeving'. Dan breekt de tijd aan dat de baby zich vooral op het lichaam en de persoon van de moeder richt. Op dat cruciale moment aarzelt de baby om zich in de wereld van de objecten te begeven maar dankzij wat Winnicott (1969, 1971) de 'potentiële ruimte' noemt, begint het deze toch langzaam te ontdekken. Innes-Smith heeft steeds opnieuw gewezen op het belang van de band van het transitionele object met het afwezige object.

In dat perspectief benadrukt hij dat ook in de analyse een transitionele ruimte ontstaat tussen analysant en analyticus. Deze biedt de mogelijkheid om primitieve ervaringen, die tot dan toe onvoorstelbaar of onuitdrukbaar waren, toch naar voren te brengen. Zo zien we de ontdekking in de analyse van wat hij 'nieuwe transferentiële objecten' noemt, en maken we dikwijls een keerpunt in de behandeling mee. De analyse is voor Innes-Smith dan ook geen loutere herhaling van het verleden noch een projectie van reeds gevormde interne objecten. In de analyse krijgen twee creatieve processen zijn bijzondere aandacht: het spelelement en de droom. De ruimte van het spel en die van de droom worden, evenals de analytische ruimte en het domein van de culturele ervaring met de creativiteit op één lijn gesteld.

Hij verkent grondig wat zich in die droomruimte afspeelt. In ideale omstandigheden zal zich bij de psychoanalyticus in wakende toestand een droomactiviteit ontwikkelen die parallel is aan die van de analysant. In navolging van bepaalde Franse analytici (Botella en Botella 1984, Green 1995) meent hij dat beiden, analysant én analyticus, als het ware een dubbelganger van zichzelf zullen produceren. Zo ontstaat er tussen hen een object dat gevormd wordt door deze twee dubbelgangers. Daarbij kan een sterk gevoel van vervreemding groeien. Belangrijk is echter dat tot dan toe ondenkbare en onvoorstelbare dingen kunnen opduiken.

De neutraliteit van de psychoanalyticus was een ander onderwerp waar

James Innes-Smith (1990a, 1998) veel aandacht aan besteedde. Dit begrip onderging in de loop der jaren een merkwaardige evolutie. Aanvankelijk schreef men de analyticus de houding van neutrale waarnemer voor die, met uitsluiting van eigen gevoelens, als in een spiegel zou reflecteren wat de patiënt zei. Later kwam de nadruk meer te liggen op de tegenoverdracht van de therapeut, die actief gebruikt wordt om de patiënt beter te begrijpen. Vandaar de noodzaak voor de analyticus om voortdurend aan zelfanalyse te doen. De patiënt krijgt hierdoor inderdaad de mogelijkheid om de analyticus te 'gebruiken' (in de betekenis van Winnicott) en zo groeit de psychoanalytische neutraliteit uit tot een actief proces.

De zelfanalyse van de therapeut sluit aan bij een ander belangstellingspunt van James Innes-Smith: de opleidingsproblemen. Van meet af aan kregen deze een belangrijke plaats in zijn carrière, zowel in Canada als later in België. Stilaan zou hij zich ook in de International Psychoanalytic Federation (IPA) en de European Psychoanalytic Federation (EPF) actief met deze zaken gaan inlaten (1990a, 1997c). Daarbij benadrukte hij onder meer dat de zelfanalyse extra belangrijk is voor de leeraanalyticus. Deze staat in een leeraanalyse zijns inziens meer onder druk dan in een therapeutische analyse. De kandidaat-analyticus heeft professionele en institutionele banden met zijn leeraanalyticus en deze staat bloot aan allerlei extra-analytische boodschappen. Principieel zou het einde van zo'n leeraanalyse niet tijdgebonden mogen zijn, net zo min trouwens als het einde van iedere andere analyse. Temporaliteit beschouwt hij als een belangrijke dimensie van zijn ervaring als patiënt en als analyticus.

James Innes-Smith liet zien hoe de kandidaat-analyticus er tijdens het driedovoudige analytische opleidingssysteem – leeraanalyse, seminars, supervisie – toe gebracht wordt om voortdurend over te schakelen van het primaire naar het secundaire proces en hoe hij daarin een evenwicht dient te vinden. Dit alles gebeurt onder het wakend oog van zijn leeraanalyticus, die dit proces uit eigen ervaring kent en zich daar nu, samen met zijn leerling, verder in begeeft. Het zoeken naar een evenwicht en het voorbeeld van de leeraanalyticus leggen bij de analysant de basis van het zelfanalyseproces. Voor de supervisie trok Innes-Smith (1997c) een vergelijking met wat zich in Shakespeares *Hamlet* afspeelt. Daarin is de opvoering van een toneelstuk-in-het-stuk de katalysator die Hamlet tot actie doet overgaan. Zo ook gaat de kandidaat, wanneer hij zijn supervisor meemaakt als interpreterend analyticus, over van een passief reflecterende houding in zijn leeraanalyse naar een actieve, interpreterende houding in eigen praktijk. Overigens is het opvallend dat James Innes-Smith graag putte uit de culturele rijkdom van de literatuur, vooral uit Shakespeare en uit Lewis Carols *Alice in Wonderland*.

Zijn betrokkenheid bij de psychoanalytische opleiding bracht Innes-Smith er bijna automatisch toe om in de schoot van de internationale verenigingen belangrijke verantwoordelijkheden op zich te nemen. Zijn theoretische

sche en klinische ervaring werd daarbij hoog gewaardeerd. In zijn toespraak op de begrafenis van James Innes-Smith herinnerde Alain Gibeault, de toenmalige voorzitter van de EPF, aan de belangrijke rol die de overledene gespeeld had in de hervorming van het IPA-bestuur die leidde tot een betere vertegenwoordiging van de nationale verenigingen en tot de oprichting van een 'Kamer van Afgevaardigden'. Innes-Smith was ervan overtuigd dat de nationale verenigingen de hoeksteen moeten blijven vormen van de psychoanalytische opleiding en van alle werk naar buiten. Hij wilde dat de IPA daarbij serieus rekening zou houden met de plaatselijke culturele en sociale gewoonten. Innes-Smith vond het belangrijk om de identiteit van de EPF te behouden en haar verder uit te bouwen tegenover de andere internationale verenigingen (IPA, American Psychoanalytical Federation, Federación Psicanalitica de America Latina). Ook bereidde hij mede een hervorming voor van de statuten van de EPF en nam hij deel aan een werkgroep die een wetenschappelijke politiek van de EPF op touw wilde zetten. Zijn inzet voor de Europese Psychoanalytische Federatie was opmerkelijk. Na vice-voorzitter geweest te zijn werd hij in 1998 tot 'president-elect' verkozen. Helaas overleed hij twee maanden vóór hij in maart 1999 op het EPF-congres in Berlijn als voorzitter zou aantreden.

Het is als een uitstekend analyticus en iemand met veel menselijke kwaliteiten dat James Innes-Smith in onze herinnering zal blijven voortleven

Literatuur

Botella, C., en S. Botella (1984), *L'homosexualité inconsciente et la dynamique du double dans la séance*. *Revue française de psychanalyse* 3, p. 687-708.

Green, A. (1995), *The object in the setting*. In: C. Grolnick en L. Barkin (Eds.), *Between Reality and Fantasy. Transitional Objects and Phenomena*, Jason Aronson, New York.

Grotstein, J.S. (1986), *Splitting and projective identification*. Jason Aronson, New York.

Mahler, M. (1952), *On child psychosis and schizophrenia: autistic and symbiotic infantile psychoses*. *The Psychoanalytic Study of the Child* VII, p. 286-305.

Stern, D. (1989), *Le monde interpersonnel du*

nourisson. Presses Universitaires de France, coll. *Le fil rouge*, Parijs.

Tustin, F. (1980), *Autistic objects*. *International Review of Psychoanalysis* 11, p. 279-289.

Tustin, F. (1986), *Autistic barriers in neurotic patients*. Karnac. Londen.

Winnicott, D. (1963), *Communicating and not communicating leading to a study of certain opposites*. In: D. Winnicott, *The maturational processes and facilitating environment*. International Universities Press, New York (1965), p. 179-192.

Winnicott, D. (1971), *Creativity and its origins*. In: D. Winnicott, *Playing and reality*. Tavistock Publications, Londen, p. 65-85.

Bibliografie van James Innes-Smith

1968 *A theory of transition: latency and adolescence from an objectrelations viewpoint*.

Proefschrift, niet gepubliceerd.

1973 *Transitional objectrelations in the analysis of creative patients*. Niet gepubliceerd.

1974 *Factors in homosexual objectchoice*.

Niet gepubliceerd.

Vóór 1977 *The concept of the Unconscious*.

Niet gepubliceerd.

1977 *Projective identification, re-introjection and*

Necrologie

Arseen De Rijck

the status of 'the other'. Niet gepubliceerd.

1985 Autistic and transitional precursors of adult object-choice. Lezing voor de Canadian Psychoanalytic Society, Banff.

1987a Time and terminability in the psycho-analytic process. Lezing bij het IPA-congres 1986.

1987b Pre-oedipal identification and the cathexis of autistic objects in the aetiology of adult psychopathology. *International Journal of Psycho-Analysis* 68 (3), p. 405-414.

1990a La neutralité de l'analyste. *Revue belge de psychanalyse* 17, p. 43-47.

1990b L'auto-analyse de l'analyste formateur. *Bulletin de la FEP* 34, p. 5-17.

1990c L'acheminant vers l'objet: une question de temps. *Bulletin de la FEP* 35, p. 20-33.

1994 Transitionality and the origins of transference objects. Lezing voor de Canadian Psychoanalytic Society, Montréal.

1997a Le rêveur et le psychanalyste. *Bulletin intérieur de l'APF* 47.

1997b Transitionality and the emergence of new objects in the transference. Lezing in Slovenië.

1997c Etre ou ne pas être psychanalyste. *Bulletin de la FEP* 48, p. 95-106.

1997d Breakdown, madness and health. Lezing op het congres 'Lo psiche-soma, dalla pediatria alla psicoanalisi', in Milaan, april 1997.

1998a Espace potentiel et processus dialectique. Lezing voor de Belgische Vereniging voor psychoanalyse, februari 1998.

1998b Neutrality and the good object: Ferenczi, Fairbairn and Winnicott. Lezing bij het internationale congres 'Ferenczi and contemporary psychoanalysis', Madrid, maart 1998.

1998c Reflections on reflections. The objects of the dreamworld. Lezing bij het internationale EFPP-congres, Kortenberg, 1998.

1999 Les origines complexes de l'objet sexuel adulte. *Revue belge de psychanalyse* 34, p. 3-16.

Noot

1. We danken mevrouw Nicole Carels voor de bereidwilligheid waarmee ze ons biografische gegevens over haar echtgenoot meedeelde en ons de teksten van niet gepubliceerde artikelen van James Innes-Smith bezorgde.

Toevallig had de redactie van dit tijdschrift

James Innes-Smith enkele maanden voor zijn dood laten interviewen. Van de inhoud van dit interview is bij het schrijven van deze necrologie dankbaar gebruik gemaakt. De redactie bedankt de interviewer, de heer Freek Dhooghe, voor het werk dat hij verrichtte.

Dr. A. De Rijck is zelfstandig gevestigd psychoanalyticus te Antwerpen.